

Armonica de gură – particularități organologice

Gheorghe Nicolaescu

Rezumat: Articolul propune o schimbare de optică asupra investigării muzicuței – instrument muzical polifonic foarte răspândit altădată, dar puțin cercetat în organologie, motivată de necesitatea extinderii cunoștințelor privind descrierea și prezentarea capacităților sonore reale ale instrumentului, argumentată fiind de mostre din practica interpretativă în lumina noilor realizări ale cercetării științifice și a recentelor informații cu referire la istoria instrumentului. Această incursiune în ergologia muzicuței și în morfologia muzicii tradiționale ne obligă să inițiem studiul asupra elementelor de limbaj muzical: structuri melodico-ritmice, stiluri proprii în maniere solistice de interpretare și de acompaniament, componente esențiale în practica organofonică, virtuozitate instrumentală, arie de răspândire etc. Acestea sunt câteva dintre dominantele laturii analitice care vor fi abordate în cuprinsul acestui articol.

Cuvinte-cheie: armonică de gură, muzicuță, instrument aerofon, diatonic, cromatic

Mouth harmonica – organological particularities. The article proposes a change of optics in investigation of the harmonica – very widespread once polyphonic musical instrument, but a little researched in organology, motivated by the need to extend the knowledge of describing and presenting the real sound capacities of the instrument, argued by samples of the interpretative practice in the light of the new achievements of scientific research and recent information on the history of the instrument. This incursion into the ergology of harmonica and the morphology of traditional music compels us to initiate the study of elements of musical language: melodic-rhythmic structures, own styles in solo interpretations and accompaniment, essential components in organophonic practice, instrumental virtuosity, spreading area etc. These are some of the dominants of the analytical side, which will be approach in this article.

Keywords: mouth harmonica, harmonica, aerophone instrument, diatonic, chromatic

.....

Inventată în China cu câteva mii de ani în urmă, muzicuța cu numele de „Sheng” devine un instrument practicat în muzica tradițională din Asia. Treptat, muzicuța își lărgeste aria de răspândire și pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea se manifestă ca unul dintre cele mai populare instrumente muzicale în Europa.

La începutul secolului al XIX-lea (anul 1820), meșterul berlinez Christian Friedrich Buschmann înlocuiește anciile de lemn cu ancii metalice. Astfel ia naștere

prima mostră de muzicuță diatonică, numită inițial *eolină de gură*. Ceva mai târziu, în 1825, tânărul european Walther Richter a perfecționat instrumentul, contribuind la apariția muzicuței moderne cu 10 găuri și două plăci din metal.

Producția masivă de muzicuțe începe în 1829 la Viena, apoi în localitatea Trossingen din Germania, inițiată fiind de doi ceasornicari de meserie: Christian Messner și Christian Weiss. Câțiva ani mai târziu, un alt ceasornicar din Trossingen, pe nume Matthias Hohner, deprinde tehnica de construcție a muzicuței și pune pe rol propria afacere, devenind astfel cel mai mare producător de muzicuțe din lume. În 1862 începe să exporte muzicuțe și în Statele Unite, țară care a devenit în curând cea mai mare piață de desfacere.

În prima jumătate a secolului al XX-lea popularitatea muzicuței continuă să crească. Fondatorul companiei Hohner a modernizat muzicuța diatonică prin atribuirea unui buton (tijă) ce permitea alterarea notelor. Astfel, ceasornicarul german a lansat o nouă muzicuță, pe cea cromatică.

Jucăria muzicală s-a înrădăcinat nu doar în vocabularul limbii române cu numele de *armonică de gură* sau cu diminutivul *muzicuță*, ci și în cel al altor popoare din întreaga lume: la germani – *mundharmonika*; la englezi – *month organ*, *harmonica*; la francezi – *petite harmonica*; la chinezi – 口琴 (*kǒuqín*); la coreeni – 하모니카 (*hamonika*); la danezi – *mundharmonika comună*; la spanioli – *harmónica*, *armonica de boca*; la estoni – *suupill*; la finlandezi – *huuli harppu*; la greci – *φυσαρμονικα*, (*fisarmónika*); la maghiari – *száj harmonika*; la italieni – *scaccia pensieri*, *bocca feminine armonica*; la japonezi – ハーモニカ (*hāmonika*); la portughezi – *gaita*; la ruși – *губная гармоника*; la suedezi – *munspel neutral* etc.

Organologie. Construcție și particularități morfologice. Fiind un instrument muzical aerofon, muzicuța are amplasate lateral, în interiorul corpului dreptunghiular, două plăci metalice, pe care sunt fixate lamele sonore de diferite dimensiuni. Fiecărei lame îi corespunde o deschizătură prin care este îndreptat curentul de aer ce le pune în mișcare, făcându-le să vibreze, fie în contact cu coloana de aer expirată, fie cu cea de aer inspirată. Astăzi se practică mai multe tipuri și modele de muzicuțe, încadrate în diverse dimensiuni și acordaje. Din întreaga diversitate se evidențiază două tipuri: muzicuțe diatonice și cromatice (Bărbuceanu 2014, p. 257).

Muzicuța diatonică. Studiile de specialitate constată faptul că posibilitățile interpretative la acest tip de muzicuță sunt reduse. Emiterea unui singur sunet se produce printr-un procedeu greu de realizat, care poate fi posibil în urma acoperirii cu limba a două găuri din stânga găurii cu sunetele necesare. Astfel, aerul va fi canalizat numai prin gaura și numai pentru sunetele respective.

Se cunosc trei varietăți de acest tip:

- *Cu un rând de găuri* – la care se cântă melodia și sunetul este produs de o singură lamă (limbă).
- *Cu două rânduri a câte zece găuri* – servește pentru acompaniament și este ceva mai mare, în comparație cu precedentul model. Sunetele produse de ambele rânduri printr-o singură suflare sau aspirare sunt amplasate la interval de octavă perfectă.
- *Cu două rânduri de găuri* – emite sunetele din rândul de jos cu două octave mai sus față de primul rând, producând un efect admirabil la acompaniament (Naidin 1957, p. 39).

Muzicuța cromatică este prevăzută cu o tija mobilă, apăsată cu ajutorul degetului arătător al mâinii drepte, prin intermediul căreia tonurile sunt divizate în semitonuri, astfel fiecare gaură dispune de patru sunete. Prin includerea tije mobile se trece într-o tonalitate învecinată la pas de semiton ascendent (din C dur în Cis dur sau enarmonica Des dur). Cu tija mobilă activă, interpretarea este la fel de comodă ca și cu tija în poziție de repaus, doar că, pentru obținerea sunetelor alterate, se va face o mișcare inversă celei cu tija liberă, atât la suflat, cât și la aspirat. În urma exersărilor minuțioase, acțiunea de apăsare a tije mobile intră în reflex și producerea sunetelor nu mai poate constitui o dificultate pentru interpret.

Muzicuța cromatică este un instrument cu ajutorul căruia poate fi executată orice melodie și în orice tonalitate. Cele trei modele de muzicuțe cromatice sunt:

a) *Modelul I* (cu 10 găuri și 40 sunete) – în construcția ei are 20 de sunete naturale și 20 alterate. Este asemănătoare cu muzicuța diatonică, despre care s-a menționat anterior, dar numai atunci când tija mobilă este în poziție de repaus. Prin apăsarea tije mobile spre stânga, toate sunetele acestui model sunt urcate cu un semiton și gamele diatonică sau cromatică se obțin prin intermediul a șapte găuri (1-7). Deci în fiecare gaură avem patru sunete diferite.

b) *Modelul II* (cu 12 găuri și 48 sunete) are în construcția ei 24 sunete naturale și 24 sunete alterate. Acest model are trei octave complete și este cel mai răspândit.

c) *Modelul III* (cu 16 găuri și 64 sunete) – are o întindere de 4 octave, dintre care una este octava mică cu notarea în cheia FA.

Pentru execuția în grup există muzicuțe pentru acompaniament. Astfel de model oferă posibilitatea combinării diferitor acorduri necesare și este absolut indispensabil în ansamblul de muzicuțe.

De asemenea, pentru ansamblurile instrumentale au fost realizate și muzicuțe pentru partea de bas. Se cunosc trei modele de muzicuțe din această categorie la care sunetele se obțin numai prin suflat:

a) *Muzicuța bas simplă* – are în construcția sa numai șase sunete. Modelul este foarte redus în posibilități, deoarece îi lipsesc notele: *mi* și *si*.

b) *Muzicuța bas educator* – este un instrument complet și are în construcția ei două octave. La acest model se poate executa atât gama diatonică, cât și cea cromatică. Având în vedere posibilitățile lui sonore, în cazuri speciale, poate fi întrebuințat și ca instrument solistic.

c) *Muzicuța bas cromatic* – este un model complet, având posibilități imense. Cuprinde două octave cromatice și se compune din două părți suprapuse. Pe partea superioară are 14 găuri cu 14 sunete, iar pe partea inferioară – 15 găuri cu 15 sunete. Acest model, ca și basul educator, este absolut indispensabil la formarea ansamblurilor de muzicuțe (Naidin 1957, p. 46).

Efecte sonore. Timbrul plăcut, caracteristic coloritului sonor al muzicuței, nu poate fi unicul element de expresivitate expus de randamentul tehnic al instrumentului, dacă nu se iau în calcul celelalte fațete și efecte mai puțin cunoscute, precum:

a) *Vibrato*. Obținerea acestui efect este strâns legat de poziția muzicuței, care este ținută cu ambele mâini. Efectul se realizează închizând și deschizând cutia de rezonanță, formată din palmele ambelor mâini. Exercițiul pentru obținerea efectului *vibrato* constă în a ține mâinile strânse între ele pe lateral și în spatele muzicuței, astfel ca să nu pătrundă afară sunete prea puternice. La deschiderea și închiderea cutiei de rezonanță, pentru producerea acestui efect nu participă doar mâna dreaptă, care deschide cele patru degete în același timp cu deschiderea spre dreapta a mâinii, emițând sunetul puternic. Efectul este foarte plăcut la auz și se aseamănă cu sunetele produse de vioară.

b) *Tremolo-mandolină* se obține prin repetarea foarte mișcată a notelor melodiei, așa cum ar face un interpret la mandolină. Realizarea acestui efect este posibil în timpul executării melodiei prin mișcarea limbii în lungime și în lățime în fața fiecărei găuri a muzicuței. Pentru obținerea acestui efect, muzicuța se ține în vârful buzelor. Notele melodiei (divizate imaginar în valori de scurtă durată) vor trebui să fie bine ritmate și să-și păstreze strict valoarea lor. Atunci se va obține efectul plăcut, asemănător unui *tremolo* la mandolină.

c) *Tremolo-gutural*. La realizarea acestui efect, care este puțin mai greu, contribuie nemijlocit modul de folosire a aerului. La suflat, trecerea aerului prin gât trebuie să fie asemănătoare cu acțiunea gargarisirii, iar la aspirat, cu sforăitul. Efectul este foarte greu de realizat, dar prin exersări se poate obține un rezultat deosebit.

d) *Lovitura de limbă* se realizează exact în același fel în care se scoate un sunet de trompetă, clarinet, saxofon etc. Efectul se obține prin lovituri de limbă în gaura muzicuței, în momentul când se cântă și numai când este necesar, fiindcă această lovitură nu se pretează la toate melodiile. Un instrumentist profesionist va fi apreciat

considerabil, dacă va poseda la perfecție aceste efecte caracteristice muzicuței. Studiarea cu perseverență a muzicuței și întrebuițarea la timp a efectelor ei pun în valoare resursele instrumentului, imprimând astfel varietate și temei execuțiilor muzicale.

e) *Glissando diatonic* este asemănător cu cel al naiului, realizat prin lunecarea buzelor pe tot întinsul găurilor.

f) *Cântatul netemperat*. În funcție de precizia acustică, intonația netemperată cuprinde sunete ce rezultă din rezonanța naturală a corpului sonor. Sistemele netemperate conțin și intervale mai mici decât semitonul, adică microintervale. Muzicuța face parte din acele instrumente care emit sunete netemperate (naturale).

g) *Cântatul polifonic*. Un alt efect produs de muzicuță este și acela când executantul poate interpreta concomitent melodia și acompaniamentul. Acesta nu se poate obține cu succes decât la muzicuțele diatonice de tipul II și III și la muzicuța cromatică model I și II, care au în primele trei găuri sunete cu care se pot forma acorduri de tonică, dominantă și septacord de dominantă. Efectul nu poate fi realizat când melodiile pretind acorduri minore sau depășesc posibilitățile proprii ale muzicuței. Reușita este asigurată atunci când melodiile cântate se limitează la 2-3 acorduri pe care le poate oferi instrumentul (Naidin 1957, p. 52).

Tabulatura. Pentru însușirea tehnicilor de interpretare este necesară respectarea corectă a simbolurilor care reprezintă componentele unei tabulaturi pentru muzicuță:

- 1, 2, 3 etc. – cifrele reprezintă numărul găurii în care urmează să fie direcționat aerul prin suflare sau expirație (pentru muzicuța cromatică cu tija liberă);
- ↓ – săgeata orientată cu vârful în jos sau majuscula **I** indică direcția aerului (inhalarea, inspirarea) (tragem aerul);
- ④ – numărul găurii încercuit și axat pe săgeata orientată cu vârful spre stânga simbolizează emiterea sunetului prin aspirație (inhalare) cu tija activă (pentru muzicuța cromatică);
- ↑ – săgeată orientată cu vârful în sus sau majuscula **E** indică direcția aerului (expirarea, suflarea) care va emite sunetul respectivei găuri prin expirație;
- 3 – numărul găurii axat pe săgeată orientată cu vârful spre stânga simbolizează emiterea sunetului prin suflare cu tija activă (pentru muzicuța cromatică);
- coloană a câte 2, 3 sau mai multe numere de găuri – indică faptul că aerul urmează a fi direcționat în găurile respective pentru emiterea sunetelor pe rând sau în acord;
- ■ – dreptunghiul hașurat simbolizează blocarea găurii(lor) cu limba;
- ④ – numărul găurii încercuit simbolizează emiterea sunetului prin aspirație cu tija liberă (pentru muzicuța cromatică).

Interpreții, care se angajează în descifrarea tabulaturilor pentru muzicuță, urmează să ia aminte de faptul că tabulatura pentru muzicuța diatonică este diferită față de tabulatura pentru muzicuța cromatică.

Muzicuța în vizorul etnomuzicologilor. În primele decenii ale secolului XX, noțiunile și metodologia cercetării sonorităților folclorice nu erau foarte clare. Confuziile terminologice apărute în gândirea muzicologilor vremii, exponenți ai diverselor școli, au fost semnalate chiar de Constantin Brăiloiu în unul dintre cunoscutele sale studii, prezentat în 1958 în cadrul unui congres de la Köln, intitulat „Muzicologia și etnomuzicologia astăzi”.

În urma cercetărilor de teren, au rezultat lucrări monografice de excepție și experiențe culturale unice, din care Constantin Brăiloiu a știut să discearnă cele mai importante caracteristici ale folclorului din ținuturile românești.

Înregistrările realizate de-a lungul timpului în spațiul culturii tradiționale relevă bogăția genurilor muzicale interpretate la muzicuță, dintre care se disting: cântecul, muzica ritualurilor, obiceiurilor și jocurilor populare. Particularitățile expresive ale muzicii de muzicuță se remarcă prin arhaicitatea melodiilor, multe dintre ele construite pe baza unor scări muzicale cu sunete puține, dar cu un mod de organizare complex. Cântecurile și jocurile au la bază structuri sonore comune, care determină unitatea, specificul și unicitatea muzicii tradiționale. Muzicuța este o emblemă stilistică din perimetrul culturii tradiționale românești, prezentă și în muzica jocurilor populare. Dacă, inițial, muzicuța exista individual, treptat instrumentul solistic este acompaniat de formații mici: o cobză, o vioară sau două și chiar un contrabas.

În arhivele de folclor din Republica Moldova (Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice – AMTAP, Centrul Național de Conservare a Patrimoniului Cultural Imaterial – CNCPCI, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hașdeu” – IFRBPH, Institutul Patrimoniului Cultural, Muzeul de Literatură „Mihail Kogălniceanu”, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Uniunea Muzicienilor și Muzicologilor etc.) sunt depozitate materiale audio înregistrate în cadrul campaniilor etnologice de teren și festivalurilor de folclor de către colaboratorii instituțiilor deținătoare de patrimoniu cultural imaterial.

AMTAP – Expediții folclorice:

- bob. 202-3; Tărăț Gheorghe Ivanovici din s. Hâjdieni, raionul Glodeni.
Melodii moldovenești la muzicuță;

CNCPCI – Festivalul folcloric „Rapsozii Moldovei”:

- 1992, 18 ianuarie, bob. 15 (timp 41.52); Pavel Târnovan la muzicuță cu Ansamblul folcloric „Ciobănaș de la miori” din s. Fântâna Albă. Câteva

melodii moldovenești: *Cântecul șoferului, Colo-n vale la pârau, Cântec de masă, Radul mamei, Polca*;

- 1992, 25 ianuarie, bob. 17 (timp 22.40); Frații Tudor și Ion Duca din or. Cimișlia. Melodii la muzicuță și tobă: *Sârba și Hora muzicuțelor*;
- 1992, 25 ianuarie, bob. 17 (timp 33.14); Dimitri Milescu la muzicuță: *Sârba și Hora*;
- 1992, 26 ianuarie, bob. 19. Prezentatoarea: „*Au fost timpuri, mai ales după ce a trecut marele pojar, când glasul muzicuței aduna întregul sat la petrecere, fie că era joc mare, fie că era chiar și la clăci. În minutele de răgaz răsuna acest instrument muzical, care ne mângâia, ne bucura, ne făcea să uităm de cele care ne supăra sufletul*”. Nenea Tudor Podgoreț din s. Antonești, raionul Cantemir. Un potpuriu de melodii populare la muzicuță;
- 1992, 26 ianuarie; bob. 20 (timp 19.00). Dumitru-Tudor Sirețanu la muzicuță: *Sârba*;

IFRBPH: Expediții folclorice:

- CEAP1045_1_015_1_01, Dans țigănesc, informator Canțâr Ivan Feodorovici, s. Șișcani, raionul Cotovschii, muzicuță;
- CEAP1045_1_015_1_06, Polca, informator Canțâr Ivan Feodorivici, s. Șișcani, raionul Cotovschii, muzicuță;
- CEAP1045_1_015_1_07, Un buchet de melodii interpretate la armonica de gura, informator Canțâr Ivan Feodorivici, s. Șișcani, raionul Cotovschii.

Muzicuța, fiind un instrument muzical aerofon, este utilizat și în alte stiluri de muzică, precum folk, jazz, country, rock sau blues. Renumită prin timbrul său unic, muzicuța a vibrat în mâinile multor renumiți muzicieni, precum: Bob Dylan – o figură influentă în muzica și cultura populară americană timp de cinci decenii, care a devenit o voce a unei generații reticente, cu melodii interpretate la chitară și muzicuță; Bruce Springsteen – cântăreț, compozitor și muzician american; Bono – cântăreț, scriitor, muzician irlandez; Robert Plant – cântăreț, compozitor și muzician englez, cunoscut ca solist și interpret de rock al formației Led Zeppelin; Larry Adler – interpret de muzică americană, în anii 1930 a devenit cel mai cunoscut muzicist, și mulți alții.

Elementele structurale muzicale, care fac parte din mijloacele tehnice ale muzicuței, le-am putea prezenta în felul următor:

- preferințe intervalice: prima, secunda, terța, cvarta;
- ornamente: apogiatura simplă și dublă, trilul;
- formule melodice-ornamentale, care se prezintă sub diverse aspecte din punct de vedere ritmic sau melodic: diviziuni excepționale de valori pe un timp, ca trioletul, sincopa;

- stiluri proprii, care vizează atât manierele de interpretare (instrumentală individuală și în grup), cât și ocaziile sociale (șezători, evenimente festive de familie, sărbători, clăci etc.) sau se raportează la exprimarea unor stări sufletești, împărtășite celor din jur.

Realizarea instrumentistului-solist și a formațiilor de muzicuțe. Muzicuțele cromatice au posibilități imense, dar realizarea reușitei unui interpret-solist sau a unui ansamblu de muzicuțe depinde în mare măsură de nivelul pregătirii acestora și de gradul de cunoștințe teoretice și practice pe care le posedă cei încadrați în această artă instrumentală: simțul ritmic, stăpânirea perfectă a instrumentului, precum și de precizia interpretării corecte de către soliști și cei care completează verticala armonică (Enescu G.: <https://www.youtube.com/watch?v=wAgaCjjANS0>).

Practica demonstrează existența în spațiul folcloric a interpreților-soliști ce activează (activau) în formații folclorice, tarafuri și orchestre de muzică populară și, totodată, în ansambluri de muzicuțe omogene sau mixte. Realizarea acestor traiectorii aparține indiscutabil tuturor instrumentiștilor încadrați în interpretarea creațiilor, punând în valoare exigența și efortul comun spre o interpretare desăvârșită, fie solistică sau de grup (ansamblu) de muzicuțe.

Muzica populară interpretată la muzicuță este foarte atractivă și armonioasă, deoarece cuprinde mai multe ritmuri, care provoacă o stare de admirație, dinamism și energie celui care o ascultă. În Republica Moldova repertoriul pentru muzicuță este insuficient și modest, fiind practicat doar de câțiva soliști.

În momentul de față, în Europa, Asia și America există ansambluri de muzicuțe cromatice formate din amatori și profesioniști, care s-au afirmat cu succes pe scenele lumii, având în repertoriu creații ale compozitorilor consacrați ca: George Enescu (Rapsodia română), Franz Liszt (Rapsodia ungară) etc. Studiarea științifică și metodică a muzicuțelor cromatice este necesară membrilor ansamblurilor de profesioniști, inițiați în cunoașterea propriu-zisă a instrumentului.

Destul de răspândit este instrumentul în practica tradițională din România, unde există mai multe formații de muzicuțe: „Trio polifonic”, „Ritmice de Breaza”, ansamblurile de muzicuțe din comuna Berceni (județul Ilfov), din comuna Dolhești (județul Suceava), iar la Lipovăț (județul Vaslui) este organizat Festivalul-concurs județean „Hora Muzicuțelor”, fapt ce denotă popularitatea acestui instrument în peisajul culturii artistice de peste Prut.

Demersul de față reprezintă o încercare de a lărgi orizontul cognitiv asupra muzicuței ca instrument aerofon solistic și de grup, întâlnit în practica culturii muzicale românești, cu bogate posibilități sonore, dar încă insuficient valorificate. Ne propunem ca aceste prolegomene să ofere unele sugestii pentru viitoarele cercetări

de organologie, care, sperăm, vor spori interesul pentru cunoașterea acestui aparat sonor, va contribui la promovarea muzicii și repertoriilor de muzicuță.

Bibliografie

- Alexandru 1956:** T. Alexandru, *Instrumentele muzicale ale poporului român*, București, 1956.
Bărbuceanu 1999: V. Bărbuceanu, *Dicționar de instrumente muzicale*, București, 1999.
Galaicu et alii 2009: V. Galaicu, V. Ghilaș, V. Dergaciov, A. Plămădeală, V. Chiseliță, *Arta muzicală din Republica Moldova. Istorie și modernitate*, Chișinău, 2009.
Naidin 1957: T. Naidin, *Metodă pentru muzicuțe (diatonice și cromatice)*, București, 1957.
Vizitiu 1979: J. Vizitiu, *Instrumentele muzicale populare moldovenești*, Chișinău, 1979.

Resurse web

- Enescu G.,** *Rapsodia Română interpretată de ansamblu din cinci muzicuțe*. **Mod de acces:** <https://www.youtube.com/watch?v=wAgaCjjANSQ> (vizitat la 14.05.2019).
Liszt F., *Rapsodia Ungară nr. 2 interpretată de ansamblu din patru muzicuțe*. **Mod de acces:** <https://www.youtube.com/watch?v=7DV8H63HdOo> (vizitat la 14.05.2019).
Rossini G., *Bărbierul din Sevilla interpretată de ansamblu din nouă muzicuțe*. **Mod de acces:** <https://www.youtube.com/watch?v=2WCOPXbQAck> (vizitat la 14.05.2019).